

KODÁLY: SZÉKELY KESERVES – zongorára

Előző számunkban a Székely keserves vegyes kari kompozícióját elemezvén már jeleztük, hogy bő másfél évtizeddel korábban zongorára dolgozta föl Kodály a megrendítő panaszdalt. Mielőtt kinyitnánk kottáját, oszlassunk el egy felületesség okozta tévedést. Nemegyszer megállapítják: amikor Bartók kórusra ír, kodályos, amikor Kodály zongorára, bartókos. Nem így van! Amint zongorakíséretes népdalfeldolgozásaik is összetéveszthetetlenek, énekkaron és zongorán is alkati különbségeik és személyes hangjuk szerint eltérőek, felismerhetők.

A karmű és a zongoradarab által exponált népdal nem egyezik hangról-hangra. Az 1918-as keletű zongoramű a Kodály által 1910-ben Gyergyószentmiklóson gyűjtött dalon alapul. A kórus alighanem a fonográfhengeren is hallható variánsképzés mintáit követi. A zongora-verzió elhagyja az eredeti dalt és az énekkari művet kezdő „Aj” elő-hangot. Helyette – mintegy a dallam „kulisszájául” – balladisztikus homályt keltő g-moll akkordot zendít meg. Három egymás fölötti kis terc kelti e borongós képet. Nem az akusztika diktálta arányokat formázza ez a hangzat, nem alul nagyobb, fölül kisebb hangközökbe rendeződik harmonikusan. A zongorajátékost segíti Kodály azzal, hogy a kezdősorok fölé odaírja a szöveget: *Sirass éldesanyám, míg előtted járok, / Mert aztán sirathatsz, ha tőled elválok.* (A szöveg is különbözik a karműtől, amelyben „Mer aztán sirathatsz, ha útnak indulok” áll.)

A g-moll köde tovább sötétül az első népdalsor elhangzása után: Gesz-dúrrá. A *gesz* nem diatonikus hangja a g-eolnak, így élesebben ütközik a dallam f-jeivel és g-ivel. A basszus kromatikusan f-re ereszkedik, s egy terc nélküli kvartszext-akkordon „konszonál” vissza a dallamhoz. Folytatódik a szekund lelépő láncolata, így érkezünk eolunk VI. fokára – azaz e helyen épp a párhuzamos dúr IV.-ére – amelyet nyomban moll-szubdominánssá változtatva belső szólamban „imitálja” azt a félhangos sötétítést, amelyet korábban a basszusban hallottunk. A 14. ütemben (Sostenuto) ér véget a népdal markáns hangzattal: váltódomináns terckvarton! Különös álzárlat ez: drámai kérdőjel. Két ütemes megnyugvás köszönt ránk, majd ismét beúszik a képbe (a bal kézben) a g-moll. Erőltethetnénk a hangzatok elemzését, de nem érdemes: voltaképp két rendszerben szól itt a két kéz: g-moll és A-dúr szeleteivel. A 17–18. ütemben e disszonancia sűrűsödik, hogy azután a népdal második elhangzásakor oldódjék föl.

Földoldódás? Ami az előbb f-ről kezdődött, most *fisz*-ről indul. *Istenem, Istenem, hol leszen halálom?* Ez itt a szöveg. „Szemmagasságban” – általánosan énekelhető regiszterben – hangzik, de azt a harmóniák alá helyezve: bujdosónkat mintegy „különös szögű kameraállásból fényképezve”. A szavakban kimondatlan, de a harmóniák szekund- és szeptimsúrlódásaiban suhogó tartalom. S nemcsak a harmóniák beszélnek róla. Az első népdalsor vége itt nem kis tercet ugrik le, hanem nagyot. Így modulál a népdal maga a halálhangnem: h-moll – pontosabban esetünkben *h-dór* – felé.

Noha Kodály zongoraszólamai – dalokban is – gyakorta nemesen illusztratívák, nem vetemednék az itt megszólaló akkordok „tartalmi” fejtegetésébe: hogy „tengernek zúgása” vagy „harangzó” hallható-e ki belőlük. A zongoramű három „versszakot” állít elénk a kórus négy strófája helyett, meddő volna azt latolgatni, melyik szakasz szövegét hagyja ki, illetve melyeket tömöríti. Az utolsó népdal-elhangzás előtt és tagolásaiban azonban sokatmondó a kulissza-akkord szeptim-disszonanciája. A darab elején egy szólamban síró ének, amely az első strófa végére oktávva vastagodván állította elénk a *nemcsak a magam bánatát éneklek* közösségi érzetét, itt már négy oktávnyi fortissimóban szembesül a halál szeptimakkordjaival. Ami az első versszak végén váltódomináns kardezüstjében villant meg, a népdal utolsó elhangzása végén bővített kvintszext keserűen lemondó ajkbiggyesztésébe torkollik. Még egy disszonáns kadencia, utolsó kitörés a sors ellen – ám marad a beletörődő g-moll akkord. Akár a kezdetkor: az akusztika törvényével dacolóan. Rezignált borúval.

Nem fejtegettük, melyik ütem melyik szövegrésznek felel meg. De most látjuk: itt nem temetnek el az erdei vadak s az égi madarak.

Székler Klage

Complainte Székely / Székely keserves

Rubato, parlando. (♩ = 104-112)

Si - rass é - l - dős a - nyám, mág e - lőt - ted já - rok,

Mert az - tán si - rat-hatsz, ha tő - led el - vá - lok.

cresc.

Sostenuto. (♩ = 76)

rallent. - molto - a tempo Agitato. (♩ = 128) rit. -

pp f subito molto espr. e sempre marcato

a tempo *rit.* *- a tempo* *f* *8...* *rit.*

ff

Con passione. (♩ = 118-120) *(breve)*

pp *ff*

(breve) *3* *4* *rallent.* *4/4*

lento, poco a poco accel. *ad lib.* *m. d.* *m. g.* *lunga* *8...* *sf* *p*

1918. XI.